

Kurdi Krisztina - Ring Éva

Kisebbségi felsôoktatási modellek az Európai Unióban és az Erdélyi Magyar Magánegyetem*

I. A kisebbségi felsôoktatás szükségességérôl

A közép- és kelet-európai olvasók elôtt nem kell bizonygatni, hogy a kisebbségek anyanyelvû oktatásának és legfôképpen felsôfokú képzésének a kérdése égetôen aktuális politikai probléma napjainkban, amely nem csak a hét különbözô országban élô határon túli magyarokat, de egy sor más népet is érint (pl. oroszok a Baltikumban és Ukrajnában, lengyelek Litvániában, törökök Bulgáriában, albánok Macedóniában és Szerbiában stb.). A délszláv válság leküzdésének nehézségei pillanatnyilag feledtetni látszanak azt a tényt, hogy a NATO beavatkozását kikényszerítô konfliktusok elmérgesedéséhez nagyban hozzájárult az albán diákok és tanáraik nem is olyan régen történt kiüzetése a pristinai egyetemrôl, nem kétséges ugyanakkor, hogy a tartomány helyzetének rendezése elképzelhetetlen lesz az albán nyelvû oktatás kereteinek megteremtése nélkül, tehát ezzel a kérdéssel hamarosan szembesülnie kell majd a nemzetközi közösségnek. A probléma várható felvetése lehetôséget ad számunkra is, hogy a kisebbségi oktatás általános helyzetével kapcsolatos kifogásokat, s az azok megoldására irányuló javaslatainkat elôterjesszük. A magunk részérôl ezt azért tartjuk fontosnak, mert a magyar kormányzatnak állást kell foglalnia abban a kérdésben is, hogy milyen határon túli magyar egyetem felállítását támogatja Romániában, s esetleg más szomszédos országokban. Tekintettel arra, hogy Magyarország külpolitikai prioritásai miatt nem mondhat le a határon túli magyarok anyanyelvû felsôoktatási lehetôégeinek bôvítésérôl, ugyanakkor a folyamatban lévô európai integrációs tárgyalások sikerét sem kockáztathatja a szomszédos országokkal fenntartott kapcsolatok esetleges megromlása miatt, szükséges alaposan megfontolni, hogy a kisebbségek anyanyelvû oktatásával kapcsolatban milyen álláspontot képviselünk, s azt milyen érvekkel tudjuk alátámasztani.

A nemzeti kisebbségek iskolázottságának szintje nagyon eltérô az egyes közép- és kelet-európai országokban, általánosnak tekinthetô azonban a lemaradásuk a felsôoktatásban a többségi nemzetekhez képest. Tudnunk kell ugyanakkor, hogy az anyanyelvû kisebbségi iskoláztatás teljes vertikumának biztosítása nagyon nehezen elfogadtatható igény a liberális többségi nacionalizmus iskoláján felnôtt nyugati közvélemény számára. A kisebbségek anyanyelvû oktatásával kapcsolatban részükrôl a legkisebb ellenállás az alapfokú képzésnél tapasztalható. Az óvodák és elemi iskolák alsó tagozatai esetében ugyanis nehéz úgy védeni a többségi elvet, hogy az ne mondjon ellent a gyermekek alapvetô jogainak. A kisebbségek anyanyelvû közép- és felsôoktatás iránti igényét viszont a nyugati értelmiség már kevésbé érti, annál is inkább, mivel az Európai Unió tagországaiban ezek a korosztályok már a második és harmadik idegen nyelv elsajátításánál tartanak.

Maguk az érintettek persze nagyon is jól tudják, hogy egészen másról szól a történet: minden ellenkezô híreszteléssel szemben a kisebbségek nem az államnyelv megtanulása ellen ágálnak, hanem az állami oktatási rendszer által képviselt intoleráns szellemiséget utasítják el. A nyugat-európai modernizáció múlt századi példájára hivatkozó, és az akkori államnemeket nyelvpolitikáját utánzó közép- és kelet-európai többségi nemzetek ugyanis a kisebbségek egész kulturális és történelmi hagyatékát ki akarják törölni a kollektív emlékezetbôl, vagy - ha a tárgyi bizonyítékok ennek makacsul ellenállnak - megpróbálják azt meghamisítani vagy kisajátítani. Mindannyian ismerjük ennek bevált módszereit: bizonyos korszakok uralkodóinak elhallgatását, egyes évszázadok teljes kihagyását a történelembôl, ugyanakkor jelentéktelen történelmi személyiségek szerepének túlhangsúlyozását, a nevek átírását, a térképek meghamisítását. A *múlt szabad értelmezése* azonban nem csak a történelem tanítására vonatkozik, hanem az általános mûveltséget közvetítô tárgyakra is. Minél nagyobb a hiátus egy függetlenségét frissen szerzett nemzet múltjában, minél nehezebb kimutatni létében a történelmi folyamatosságot, annál dühödtebben rombolja azok hagyományait, akik évszázadokon keresztül mellette, vagy vele együtt éltek, és ennek számtalan tanújelét hagyták hátra. Szerencsére ma már nem öntenek savat a milleniumi emlékmûvekre, mint azt Dévénynél tettek nem is olyan régen, de a magyar és német nyelvû feliratok levakarása az emlékmûvekrôl és sírkövekrôl, a sorsukra hagyott mûemlékek, ékes bizonyítékai annak a múlt meghamisítására irányuló agresszív váagnak, amely bizonyos nacionalista pártok programjában most is kiemelt helyet foglal el. Lehet persze hivatkozni arra, hogy e téren jó példával a nagy szövetséges, a templomokat leromboló vagy azokat raktárrá átalakító Szovjetunió járt elôl, ezt aligha vitatja bárki. A

sírok meggyalázását azonban még ezen az alapon is nehéz utólag megmagyarázni, különösen annak fényében, hogy az újonnan alakult független nemzetállamok többsége a keresztény kultúrközösséghez tartozását állandóan hangsúlyozza.

A nyugati közvéleménynek vajmi kevés tudomása van arról a kíméletlen kulturális harcról, amely a kisebbségekkel szemben évtizedeken keresztül folyt és folyik gyakran ma is. A másik, korábban esetleg magasabb társadalmi státussal bíró népcsoport(ok) emlékeinek pusztítása részét képezi annak a törekvésnek, amely a kisebbségek kollektív emlékezetét kitörölve erőszakos beolvasztásukra irányul. Nyugaton azt is csak kevesen tudják, hogy a kisebbségi oktatás azért válhatott a különböző nemzeti közösségek kapcsolatának neuralgikus pontjává, mert az említett kulturális harc fő bázisa az államnyelvű iskolarendszer volt. Ez vállalta magára ugyanis a *lelkek meghódítását*, amely nem csak a kisebbség kollektív emlékezetének kitörölésére szorítkozott, de igyekezett olyan helyzetet teremteni, amely a kisebbségek tagjait elidegeníti saját, alacsonyabb rendűnek feltüntetett közösségüktől, megkönnyítve ezzel beolvasztásukat. A nyugati államnemzetek politikai közösségének részét képező etnikai csoportok sértegetése, múltjuk agyonhallgatása az iskolákban, tankönyvekben vagy kulturális intézményekben nem volt jellemző és ma sem az, ezért a felmerülő problémákat az ottani közvélemény nem igazán tudja elképzelni. Ez a fajta magatartás a nyugatiak részéről inkább a gyarmatok lakosságával szemben volt megfigyelhető. Skutnabb-Kangas finn szerző *Nyelv, oktatás és kisebbségek*¹ című könyvében azt állítja, hogy a gyarmatosítás módszerei a 20. században finomodtak, és annak egyik fő eszközévé, szerte a világon, a közoktatás vált. Az általa leírt, rendszerint Ázsiából és Afrikából vett példák mindenesetre nem sokban különböznek azoktól a helyzetektől, amelyekkel egészen a legutóbbi időkig sok helyütt találkozhattak a diákok Közép- és Kelet-Európában. Ezzel magyarázható, hogy a kisebbségek - felismerve a nem is mindig burkolt szándékot, ellenállva a manipulációnak - szívósan harcoltak és harcolnak saját anyanyelvű iskolarendszerükért, mert nemzeti identitásuk megőrzésére ebben látták és látják az egyedüli esélyt. Az állam által kibocsátott és cenzúrázott, a kisebbségek kulturális és történelmi hagyományait semmibe vevő tankönyvek használatát ugyan a saját iskoláikban sem tudják elkerülni, de a verbális kommunikáció segítségével a tanárok valamelyest ellensúlyozhatják az állami propagandát. Jól tudja ezt a hatalom is, amely nem véletlenül folytatott kíméletlen harcot az iskolák feletti ellenőrzés jogának megszerzéséért, majd amikor ez sem vezetett eredményre, megpróbálta tudatosan elszorvasztani a kisebbségi iskolákat oly módon, hogy lényegesen kevesebb anyagi támogatást adott nekik, mint a többségi nyelven oktató iskoláknak. Ennek ellenére a totalitárius rendszerben a nemzeti kisebbségek identitás-vállalásának lehetséges színterei kizárólag az anyanyelvű iskolák és kulturális egyesületek voltak, ezért is csaptak mindig magasra az indulatok, ha fenntartásuk komoly veszélybe került.

Az általános és középiskolák megőrzéséért vívott küzdelem legalább részleges sikereket hozott. A kisebbségek anyanyelvű felsőoktatásának megmentésére, illetve visszaállítására irányuló kísérletek viszont a legmerevebb ellenállásba ütköztek; az államnyelven oktató egyetemeken a felvételi vizsgáknál alig leplezett etnikai diszkrimináció uralkodott. Nem véletlen, hogy a kisebbségek nagy részének a lemaradása ezen a téren a legsúlyosabb. Beigazolódott ugyanakkor, hogy a kisebbségek megfelelően képzett szellemi elit nélkül pauperizálódnak, képtelenné válnak saját közösségük mindennapi igényeinek színvonalas kielégítésére, kultúrájuk, hagyományaik megőrzésére, ezért a felsőoktatásból való kirekesztésük hosszú távon nem érdeke a többségi nemzetnek sem. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy a kisebbségi nyelven folyó felsőoktatás gondolatát elvi alapon ma még a közép- és kelet-európai liberális pártok egy része is ellenzi. Ők rendszerint a nyugati országok érvelését, a csoportoknak juttatott "többletjogokat" kifogásolják, vagy az egyéni érvényesülés már említett veszélyei miatt aggódnak.

A több évtizedes küzdelem alaposan megrontotta a különböző népek kapcsolatát mindenütt. Tekintettel arra, hogy a térségben uralkodó többségi és kisebbségi nacionalizmusokat még mindig igen erőteljesen áthatják a 19. századi nemzeti elfogultságok, s mindkét fél részéről meglehetősen nagy a gyanakvás a másikkal szemben, a különböző közösségek gazdasági integrációja pedig még várat magára, nem remélhetjük, hogy a helyzet rövid időn belül magától megváltozik. A többségi és kisebbségi nemzeti közösségek békés egymás mellett élésének éppen ezért elengedhetetlen feltétele a térségben a nemzeti identitás vállalását és zavartalan megélését garantáló anyanyelvű iskoláztatás teljes vertikumának biztosítása, már csak azért is, hogy a több évtizedes diszkrimináció miatti lemaradásuk csökkenjen.

A romániai tapasztalatok alapján azonban úgy tűnik, hogy a kisebbségek anyanyelvű felsőfokú képzésének megteremtése a legtöbb országban nemzetközi segítség nélkül nem fog sikerülni. Tapasztalhattuk ugyanakkor, hogy Nyugat-Európa - bár érdekelt a térség stabilitásában - nem kíván nagyon mélyen beavatkozni az egyes országok belügyeibe, mert nem akarja túlságosan megnehezíteni azon kormányok helyzetét, amelyek éppen a nacionalista pártok ellenében kerültek hatalomra. A nyugati politikusok e témával szembeni tartózkodásának másik indoka, hogy a már említett okokból kifolyólag többségük nincs is igazán meggyőződve arról, hogy érdemes a kisebbségek anyanyelvű felsőoktatásába annyi pénzt befektetni. Ebben a helyzetben legfeljebb a konfliktusokat közelebből ismerő

nemzetközi szervezetek támogatására számíthatunk, de esetükben sem remélhetünk többet, mint az olyan megoldások felkarolását, amelyek az Európai Unió tagországaiban már kialakultak. Ez nem feltétlenül jelent hátrányt a kisebbségek számára. Tekintettel arra, hogy a közép- és kelet-európai államok többsége már többször kinyilvánította azon szándékát, hogy szeretne felvételt nyerni az Európai Unióba, s rövidesen minden jelentkezővel megindulnak a tárgyalások, feltételezhető, hogy az olyan megoldások, amelyek a tagállamokban kialakult gyakorlat átvételére irányulnak, kevésbé találnak visszautasításra a belépést ambicionáló országokban. A józanabb politikai csoportok valószínűleg meggyőződhetnek arról, hogy a kisebbségek igényeinek kielégítése az uniós gyakorlatnak megfelelő intézményrendszer kialakításával megkönnyítené a felvételt, hiszen a tagállamoknak nem kellene attól tartaniuk, hogy az újonnan belépők megoldatlan vizsgálataikkal tovább fogják bonyolítani az EU belső problémáit. Az alábbi tanulmány éppen ezért tűzte ki célul, hogy megvizsgálja, milyen formái léteznek a kisebbségek anyanyelvű felsőoktatásának az Európai Unióban, mindenekelőtt Finnországban, Spanyolországban és Olaszországban, hogyan is működik a kialakult rendszer, s ebből mi ültethető át Közép- és Kelet-Európába. A nemrégiben felállított Bolzanói Szabadegyetem létesítésének különböző állomásait, tantervét, működésének alapelveit részletesen tárgyaljuk, mert úgy gondoljuk, hogy ily módon a közép- és kelet-európai térségben is hasznosítható ismereteket szerzünk. Tanulmányunk végén kísérletet teszünk annak felvázolására, hogy milyen formában is lenne felállítható egy határon túli magyar egyetem. Mielőtt azonban rátérnénk témánk részletes kifejtésére, néhány előzetes megjegyzést fűzünk nemzeti kisebbségek követeléseiről nyugat-európai megítélésével kapcsolatban.

Etnikai és regionális kisebbségek az Európai Unióban

Nem állíthatjuk, hogy a *nemzetet*, mint az *állampolgárok összességét definiáló*, ezért a regionális és kisebbségi nyelveket (amelyek lehetnek akár többségi is, de szociális értelemben periferikusak, mint az elit által mellőzött flamand, Belgiumban) a hivatalos és a hétköznapi életből száműző nacionalizmusok ideje véglegesen lejárt volna Nyugat-Európában, ám nem hunyhatjuk be a szemünket azon változások fölött sem, amelyek a legutóbbi évtizedekben játszódtak le ebben a vonatkozásban. Anélkül, hogy feladatunknak tekintenénk ezek teljes körű felsorolását, csak utalni kívánunk Wales és Skócia autonómiájának megadására, a katalán és flamand nyelv jogainak helyreállítására. Még a jakobinus hagyományokat mereven őrző Franciaország is kénytelen volt megengedni 1977-ben a breton nyelvű iskolák létesítését, amit 1978-ban a Breton Kulturális Tanács és a Breton Kultúra Chartájának elfogadása, majd a kétnyelvű útjelzések felállítása követett 1985-ben Alsó-Bretagne-ban. A kisebbségek helyzetében a legkomolyabb előrelépés mégis Dél-Tirolban és Katalóniában következett be az elmúlt évtizedekben.

A nyugat-európai országok kormányainak tapasztalniuk kell, hogy az államnyelv kizárólagos monopóliuma ellenére az etnikai és regionális kisebbségek fennmaradtak. Régen megdőlt az a múlt századi államnacionalizmusokat uraló hiedelem, amelyet E. Hobsbawm úgy foglalt össze, hogy *kizárólag a nagy nemzeteknek van létjogosultságuk*. Ma ezzel szemben a walesiek, akik 100 éve még úgy vélték, hogy nyelvük és kultúrájuk pusztulásra van ítélve² - bár szinte kizárólag angolul beszélnek -, mégis igényt tartanak a területi autonómiára. *A saját történelmi hagyományokkal rendelkező, etnikai, nyelvi, esetleg vallási tekintetben is különböző népcsoportok, amelyek nemcsak jellegzetes népszokásaikkal ütöttek el a környező lakosságtól, de sajátos foglalkozási és szociális struktúrájukkal is, rendszerint fennmaradtak a modernizáció integráló hatása ellenére, gyakran éppen annak köszönhetően keltek új életre.* Ennek okai megítélésünk szerint igen bonyolultak, számtalan tényezőre vezethetők vissza, amelyeknek részletezése túllépi a jelen tanulmány kereteit, ezért az alábbiakban csak röviden kívánunk utalni azokra.

Az asszimiláció kudarca

Minden korábbi erőfeszítés ellenére a perifériákon élő vagy a centrumhoz lazán kötődő régiókban lakó kisebbségek beolvasztása csak kevés helyen történt meg. A századfordulón kelt útleírások és tankönyvek egyaránt azt bizonyítják, hogy a társadalom alsóbb rétegei még egyáltalában nem tanulták meg, vagy csak éppen megértették a többségi nemzet anyanyelvét, ti. az államnyelvet. Ékes bizonyítéka ennek az a francia nyelvű baszk olvasókönyv, amelyet éppen azzal a szándékkal írtak 1898-ban, hogy a szülőföld és a saját történelem bemutatásával késztessek a diákokat az államnyelv elsajátítására. Ma, 100 évvel később a helyzet sokat változott: Bretagne és Béarn tartomány is szervesen integrálódott a francia gazdasághoz, az ott élő lakosság pedig részben asszimilálódott, jó esetben kétnyelvűvé vált: regionális és etnikai különállásának tudatát azonban nem felejtette el. Ennek okai azonban nem csak a ma már említett tényezőkben (történelmi hagyomány, saját népszokások - ezek többsége már el is tűnt -, vallás, sajátos foglalkozási struktúra stb.) kereshető, hanem az Európai Unió, később még érintendő regionális politikájában is. Az asszimiláció azonban nem csak az ún. "történelmi vagy ôslakos kisebbségekkel" szemben látszik csődöt mondani, hanem az újonnan bevándoroltak millióinál is. Az a rendkívüli mértékű népvándorlás, amely a legtöbb nyugati államnemzetben az elmúlt évtizedekben játszódtott le, új megvilágításba helyezi a nemzeti identitás kérdését. A bevándorlók egy része vallását, népszokását és nyelvét is meg kívánja őrizni új hazájában, ami korábban

elképzelhetetlen helyzeteket teremt az önmagát egyre kevésbé többséginek tekinthető nemzet tagjai számára. Lehet-e azonos az identitása a protestáns angoloknak és a Nagy-Britanniában élő hinduknak vagy araboknak? - vetődik fel a kérdés nap, mint nap. Az etnikai alapú identitás folyamatos megerősödéséből kiolvasható az elutasító válasz, amely nem feltétlenül manifesztálódik politikai programokban vagy elméleti művekben, de akarva-akaratlanul szembesül vele minden ott élő állampolgár. Másrészt az EU-tagállamok lakosságának szabad mozgása és munkavállalása visszahozza azt a többes identitást is, amely évszázadokon keresztül jellemezte az európai lakosság életét. A 18. században hazánkban még nyugodtan vallhatta magát valaki a származása szerint szlováknak, vallása szerint (evangélikus) németnek és jogai szerint magyarnak (I. Bél Mátyás), Franciaországban pedig picardnak és franciának. Ennek a gyakorlatnak a 19. századi nacionalizmusok vetettek véget, választásra kényszerítve az egyéneket. De minek tartsa magát ma az EU azon polgára, aki Németországban született és a Kanári-szigeteken él több évtizede? A többségi elvű államnacionalizmusok felett eljárt az idő, ezt csak a megrögzött doktrinerek nem ismerik be; a jövőben a nemzeti identitás értelmezésének gyökeres átalakulására lehet számítani Nyugaton, ami egyszerre köszönhető az európai integrációnak és az elmúlt évtizedekben lejátszódott óriási mértékű népvándorlásnak.

Új regionalizmus

Az állami centralizációt csökkentő, a kompetenciák egy részét a régióknak átengedő politikai gyakorlat, amely az Európai Unió egyes országaiban fokozatosan meghonosodik, lehetővé tette, hogy azon történelmi tartományok egy része, amelyek korábban évszázadokon keresztül önálló politikai entitásokat alkottak, most legalább részben visszazerezzék befolyásukat a helyi ügyek intézésben, beleértve az iskoláztatást is. Az Európai Unió tagállamaiban az alsó- és középfokú oktatás rendszerint az önkormányzatok, a felsőoktatás pedig a régiók ellenőrzése alá tartozik. Különösen szembetűnő a régiók gyors újjászerveződése, a gazdasági és kulturális kapcsolatok intenzitásának fokozódása azokon a határ menti területeken, amelyeket évszázadokon át szoros szálak fűztek egymáshoz, s ahol a két- vagy többnyelvűség teljesen megszokott dolognak számított (Franche-Comté, Elzász, Katalónia).

Természetes többnyelvűség

Az Európai Unió létezése természetesen elképzelhetetlen a többnyelvűség állami szintű elfogadása nélkül. Egy új, *franglaist* beszélő hivatalnokrendszer született, illetve van születőben a tagállamokban, a kialakult ügyviteli formák azonban nem érik be az angol és francia ismeretével, a tagállamok EU-tisztviselőinek az esetek többségében minimum három idegen nyelvet kell ismerniük. Ezzel valójában egészen új helyzet állt elő: a 19. századi gyakorlattal ellentétben ma a nyugat-európai országok létezésének természetes kísérőjelenségévé vált a többnyelvűség. Ez jut kifejezésre az oktatási rendszerben is, amely már az elemi iskolákban két idegen nyelv tanítását tűzi ki célul. Európa ezzel lényegében visszatalált ahhoz a természetes nyelvi pluralizmushoz, amely mindennapi életét és kultúráját évszázadokon keresztül meghatározta, s amelyet a 19. századi államnacionalizmusok sugallatára megpróbált megtagadni az elmúlt kétszáz évben.

A többnyelvűség természetessé válása megnyitja a lehetőséget a kisebbségi nyelvek pozíciójának megváltozásához is a hivatalos kapcsolatokban és a mindennapi életben. Egyes tartományokban, mint pl. Alsó-Bretagne-ban, ily módon a kétnyelvűség megőrzése válik lehetővé, másutt, pl. Felső-Bretagne-ban, a fiatal generáció kap esélyt arra, hogy megtanulja ősei elfelejtett nyelvét. Megint másutt, ahol a kisebbség asszimilációja kevésbé volt sikeres, mint pl. Katalóniában, valójában a korábbi kizárólagos államnyelv kerül kisebbségi helyzetbe a többség által beszélt tartományi nyelv mellett.

A kisebbségi nyelv pozíciója természetesen függ az egyes országok alkotmányától, hagyományaitól, az erőviszonyoktól, de nem kétséges, hogy a természetes többnyelvűség megjelenése az Európai Unióban, valamint a régiók szerepének megnövekedése számottevően javított a helyzetén. Akarva vagy nem akarva a legtöbb tagállamnak szembe kell néznie a kisebbségi és a regionális nyelvek felértékelődésével, amit a globalizáció uniformizáló hatásától való félelem tovább erősít.

Összefoglalva észrevételeinket, pontokba szedjük az általunk levont konzekvenciákat:

1. Úgy látjuk, hogy Nyugat-Európában is átalakulóban van az állampolgári és nemzeti identitás. Míg az előbbi szupranacionális irányban tágul, olyan közösség irányában, amivel az egyén már csak méretei miatt is nehezen tud közvetlenül azonosulni, az utóbbi definíciójánál egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a közös történelmi és kulturális örökség birtoklása.
2. Az európai integráció által hozott változások a regionális és nyelvi politikában a *tartományi önállóság*

és a többnyelvűség felértékelődését eredményezik. Számítani lehet arra, hogy a kisebbségek helyzetének rendezésére irányuló nyomás Nyugaton is erősödni fog (l. pl. a bretonok akcióit).

3. Az etnikai és nemzeti kisebbségek problémáinak legalább elvi szintű orvoslása nem várhat sokáig, tekintettel a balkáni válságra, amelynek leküzdése az európai biztonság egyik alapkérdésévé vált.

4. A tárgyalásokon Magyarországnak törekednie kell arra, hogy rávilágítson: a jelenlegi gyakorlat ellentmond a liberalizmus egyik alapelvének, nevezetesen annak, hogy azonos jogokat és ugyanolyan erkölcsi státust kell biztosítani minden állampolgár számára. "Először is, mivel az egyéni jólét szempontjából fontos a tagság, elengedhetetlen, hogy a csoport méltóságát megőrizzék. Ehhez az szükséges, hogy a társadalom, amelynek az egyén tagja, köztisztelőben részesítse a csoportot és kultúráját, ne gúnyolja stb. Nem kell azonosulnunk vagy lojalitást éreznünk olyan csoport iránt, amely semmibe veszi azt az átfogó csoportot, amelybe tartozunk, s valóban, nem kell olyan környezetben élnünk, amelyben ezek az attitűdök a közös kultúra részét képezik. Másodszor: a jólét abban a lehetőségben is megmutatkozik, hogy nyilvánosan is kifejezésre juttatjuk a csoporttal való azonosulásunkat és nyíltan részt veszünk a közösség kultúrájában."³ Ha valóban komolyan vennénk a fenti érveket, Közép- és Kelet-Európa államainak egy része mozaikokra hullana szét. Ma a kisebbségek nem csak azért érzik magukat hátrányos helyzetben, mert nem használhatják az anyanyelvüket ugyanúgy, mint a többségi nemzet tagjai, de identitásuk vállalása is gyakran erkölcsi státusuk csökkenésével jár együtt. A kisebbségek problémáinak az Európai Unió által is sürgetett rendezése ezért nem redukálható a nyelvhasználat szabályozására, szükséges az egyén társadalmi presztízsét lealacsonyító helyzetek kialakulását vagy fennmaradását kiküszöbölő jogi-intézményi háttér megteremtése. Elfogadva azt a liberális érvet, hogy "az etnikai identitás nem statikus, a környezettel együtt változik", s hogy igen gyakran a kisebbségi eliteknek "jellegzetes érdekei fűződnek a modernizációhoz: a jó állások, a városi kényelem, az iskolák, az utazás és tekintélyszerzés lehetősége" (D. Horowitz), úgy véljük, hogy ezek a megállapítások érvényesek a többségi nemzet tagjaira is. Az egyén identitásválasztása nem korlátozható azon az alapon, hogy nem kizárólag egyénként és állampolgárként, hanem valamely köztes csoport tagjaként is definiálni kívánja magát.

II. Felsőoktatás kisebbségi nyelven az Európai Unióban

A finnországi svédek anyanyelvű felsőoktatása

Az Európai Unió tagországai között Finnország az egyik, a kisebbségi jogok tekintetében példamutatónak tekintett állam. Finnországban két hivatalos nyelv van: a finn és a svéd.

A svéd népesség, amely valamikor i. e. 1000-1250 között telepedett meg a mai Finnország nyugati részén, ma 295 000 főt, Finnország összlakosságának 5,8%-át teszi ki. A finn-svédek földrajzi szempontból rendkívül egyenetlenül oszlanak meg. Legfontosabb városaik: Vasa (Vaasa), Turku (Åbo), Espoo (Esbo). Bizonyos körzetekben többséget alkotnak. A Finnországhoz tartozó, de teljes autonómiát élvező Åland-szigetek lakosságának pl. több mint 90%-a svéd. A finnországi svédek közel egyharmada csak svédül beszél, a főváros környékén élők azonban kétnyelvűek. Finnország alkotmánya 1922-ben kimondta, hogy két hivatalos nyelv van: a finn és a svéd. Az adott terület közigazgatásának nyelve függ a lakosság számarányától. Mindenütt, ahol a svéd lakosság aránya meghaladja a 8 százalékot, automatikusan kétnyelvűvé válik az ügyintézés, de ez történik azokon a településeken is, ahol arányuk nem éri el a 8 százalékot, de legalább háromezren vannak. A finnországi svédek többsége olyan területen él, ahol a közigazgatás kétnyelvű, de vannak kizárólag svéd nyelvű önkormányzatok, mint Ostrobothia, Turku/Åbo környéke. Az Åland-szigeteken, amelyeket a Népszövetség 1921-ben Finnországnak ítelt, azzal a feltétellel, hogy adjon autonómiát az ottani lakosoknak, és biztosítsa a svéd nyelv használatát, ma önálló svéd nyelvű közigazgatás, oktatás, egészségügy, postahálózat és TV-állomás létezik.

Az iskoláztatással kapcsolatban elmondható, hogy az Oktatási Minisztériumon belül külön svéd osztály működik, amelynek az a feladata, hogy megszervezze és felügyelje a svéd kisebbség gyermekeinek nevelését és taníttatását. Jelenleg a 7-15 év közötti gyermekek 300 svéd anyanyelvű iskolában tanulhatnak.

A felsőoktatással kapcsolatban az 1997-es finn egyetemi törvény kimondja, hogy az oktatás két nyelven, finnül és svédül folyik, de vannak kizárólag svéd nyelvű intézmények is. Közülük is legfontosabb az åboi/turkui egyetem, amely Európa egyedüli, kizárólag kisebbségi nyelven oktató egyeteme. (Ez azonban nem zárja ki, hogy az európai

csereegyezményekben vállalt kötelezettségek miatt angol nyelvű előadásokat is tartanak a tanárok.) Mielőtt azonban rátérnénk az egyetem részletesebb bemutatására, szólnunk kell a rendkívül liberális finn kisebbségpolitika nagyon is speciális történelmi előzményeiről.

A Finn Nagyhercegség 650 évig a Svéd Királyság fennhatósága alá tartozott, svéd volt a közigazgatás hivatalos nyelve egészen a 19. század elejéig. A lényegében paraszti finn társadalom ambiciózus tagjai évszázadokon keresztül beolvadtak a svéd polgárságba és nemességbe, ha a felemelkedés útjára léptek. A finn történészek meglátása szerint a finn nemzet, amelynek történelmében a folyamatosság ugyanazon hiánya mutatható ki, mint a szlovákok vagy szlovének esetében, a legjobb úton haladt a megsemmisülés felé, amikor 1809-ben, a napóleoni háborúk idejében, Oroszországnak sikerült megszereznie a Finn Nagyhercegség feletti uralmat. Az orosz fennhatóság, amely az 1917-es forradalomig tartott, eltérően a Svéd Királyságtól, megnyitotta a lehetőséget a *nemzeti újjászületés* előtt. Paradox módon a nem éppen liberalizmusáról híres cári birodalom felszabadítóan hatott a finnekre: széles körű autonómiát kaptak, s az orosz kormány számtalan kedvezményt nyújtott a betelepülő külföldi vállalkozóknak. A közigazgatás központját Helsinkibe helyezték át a svédek által lakott Åbóból, s ezzel a finn népesség számára új történelmi korszak kezdődött. A politikai autonómia és a sajátos finn társadalmi struktúra, amely nem ismerte a jobbagyi kötöttséget, rendkívüli lehetőségeket nyitott meg a finn lakosság előtt: élve a szabad paraszti tulajdon és a hatalmas orosz piac nyújtotta lehetőségekkel villámgyors fejlődésnek indult a papíripar és a tejgazdálkodás. Nem volt kevésbé jelentős a finn kultúra és iskoláztatás fellendülése sem, amit az orosz kormányzat nem gátolt különösebben, ellentétben a Finn Nagyhercegség területén maradt - és érthető módon oroszellenes - svédek törekvéseivel szemben. 1863-ban II. Sándor cár a finn nyelvet a svédvel egyenrangúnak nyilvánította, hogy ily módon válassza le a finneket a svédekről, akik a finn kulturális mozgalmak elindításában kiemelkedő szerepet játszottak. A cári birodalom konzervativizmusa és a politikai szabadság hiánya csak a 19. század vége felé vált terhessé a finnek számára, amikor az orosz kormányzat fokozatosan eltörölte azokat a kedvezményeket, amelyeket a finnországi és baltikumi vállalkozók korábban élveztek, s a hazai ipar fejlődését kezdte támogatni. 1899-ben megszűnt a Finn Nagyhercegség autonómiája, 1900-ban kötelező lett az orosz nyelv használata.⁴ Az időközben felnőtt finn polgárság a század végén már önálló politikai pártokat hozott létre és többé nem tartott a mellette élő svéd kisebbség gazdasági és kulturális fölényétől. Bizonyos célok elérésében az orosz kormányzattal szemben támogatták is egymást. Ez történt az åbói egyetem esetében is.

Az egyetemet a svéd polgárok magánadományaiából hozta létre Per Brache gróf 1640-ben, csak akkor még Királyi Akadémiának hívták. 1827-ig Åbóban (Turkuban), működött, amikor is egy hatalmas tűzvész szinte az egész várost elpusztította, s az orosz kormányzat elrendelte átköltöztetését a központi hivataloknak 1809 óta helyet adó Helsinkibe. A cár döntése mögött politikai megfontolás is húzódott: az åbói egyetem az oroszellenesség fő bázisának számított korábban. A svéd polgárság az intézmény elvesztését rendkívül sérelmezte, és mindent elkövetett annak visszaszerzéséért. Az egyébként is tehetős, s a Finnországnak nyújtott gazdasági előnyökből sokat profitáló svéd népesség a 19. század folyamán lényegében önerőből tartotta fenn saját kulturális intézményeit, őrizte hagyományait. 1906-ban, amikor a helsinki egyetem néhány tanára önálló finn nyelvű egyetem szervezésébe kezdett, a svédek azonnal követték példájukat, és javaslatot dolgoztak ki a saját egyetemük felállítására. Ez a terv bekerült az 1907-ben alakult Svéd Néppárt programjába is. 1911-ben az åbói svéd polgárok gyűjtést kezdtek az egyetem megalapítására, ami annyira sikeresnek bizonyult, hogy ugyanannak az évnek a nyarán már svéd nyelvű nyári kurzusokat is tudtak indítani. Az I. világháború hadikonjunktúrája újabb lendületet adott Åbo fejlődésének, s amikor 1917-ben az orosz forradalom kitörését követően Finnország függetlenné vált, a város polgárai elérkezettnek látták az időt egyetemük visszaszerzésére.

A finn kormány valószínűleg nagyon is tudatában volt annak, hogy az orosz hatalmi aspirációkkal szemben rá van szorulva a skandináv országok támogatására. Nem tartván már a svéd kultúrfölelénnytől, Finnország függetlenségének megőrzésére nagyobb garanciát látott, ha sikerül a svéd kisebbséggel harmonikus kapcsolatokat kialakítania. 1917 őszén hozzájárult a svéd egyetem újbóli felállításához Åbóban három - bölcsészettudományi, természettudományi és politikatudományi - karral, ez utóbbi elsőként alakult meg a skandináv országokban. Az első oktatási év 1919-ben kezdődött, amikor 47 hallgató iratkozott be az åbói egyetemre. A következő évben kémia, 1924-ben teológiai és közgazdaságtudományi tanszékekkel bővült az egyetem profilja. Az elmúlt néhány évtizedben természetesen további diszciplínákkal bővült az oktatás, napjainkra az egyetem már kinötte Åbót, további karokkal bővült, amelyek részben Vaasaban, részben Jakobstadban működnek.

Az 1997-es finn felsőoktatási törvény kimondja, hogy az åbói egyetem tanárainak magas szinten kell beszélniük a svéd nyelvet és a finn nyelvben is járatosnak kell lenniük. Ugyanez vonatkozik az adminisztratív személyzetre is. 1981-ben radikális forradalom történt az egyetem életében: az addigi magánegyetem államivá vált, ami azt jelenti, hogy a svéd kisebbség számára fenntartott felsőoktatási intézmény működését az állami költségvetésből finanszírozzák.

Az elmondottak alapján számunkra az a következtetés vonható le, hogy a finnországi svéd példája térségünkben kevésbé alkalmazható. Ennek okai részben a már említett speciális történelmi előzményekre vezethetők vissza: bármennyire is nagy a hasonlóság a finn nemzet és a szlovák, ill. szlovén nemzet fejlődése között (történelmi folytonosság hiánya, kezdeti elmaradottság stb.), a finn társadalom - hála gyors alkalmazkodóképességének - rendkívüli sikereket könyvelhetett el a 19. században, ezért nem vezérelte különösebb revánsvágy 1917 után. Kapcsolatait a józan pragmatizmus jellemezte a szomszédos országokkal és a hazai svéd kisebbséggel szemben. Minderre térségünkben aligha számíthatunk a közeljövőben, ezért az ábói egyetem példája nálunk hosszú ideig inkább vágyálom marad, mint elérhető célkitűzés.

Egy aspektus azonban figyelemre méltó az egyetem működésében: dacára a térségünkhöz képest elképzelhetetlenül toleráns finn-svéd kapcsolatoknak, az egyetem fennállása óta egészen 1981-ig magánegyetemként működött. *Csaknem hat évtized kellett ahhoz, hogy állami intézménnyé váljon.* Ez mindenestre figyelmeztető jelnek tűnik: arra int, hogy a kisebbségek anyanyelvű felsőoktatása nehezen talál elfogadásra még egy többé-kevésbé kiegyensúlyozott kapcsolatrendszerben és egy igen magas életszínvonalat garantáló államban is.

A spanyolországi katalánok felsőoktatása

Katalónia is egyike azon tartományoknak, amelyek több évszázados önálló lét után a 15. század végén a reconquista eredményeképpen hosszú időre elveszítette regionális és gazdasági vezető szerepét. Az új központra, Kasztíliaira támaszkodó spanyol abszolutizmus erejéből azonban csak arra telt, hogy a feudális szövetségi elmélet és a dinasztia iránti hűség segítségével összetartsa a rendkívül eltérő hagyományokkal és népességgel rendelkező régiók konglomerátumát, s biztosítsa a katolikus államvallás győzelmét. Amilyen mértékben veszítette el a centrum gazdasági és politikai jelentőségét, úgy erősödött a perifériákon elhelyezkedő régiók önállósodási törekvése. Katalónia 1640-ben próbált meg először elszakadni Spanyolországtól, a spanyol örökösödési háború idején Franciaországot támogatta a Habsburgok ellenében. Erőfeszítései azonban kudarcot vallottak: a győztes Bourbonok a centralizáció hívei voltak. A 19. századi modernizáció és az ismétlődő francia beavatkozások még erőteljesebben felszínre hozták a tartományi különbségeket. A perifériákon elhelyezkedő régiók, mindenekelőtt Katalónia és Baszkföld, amelyeknek gazdasági hanyatlása nem volt olyan mély, mint a kasztíliai politikai centrumé, sokkal hamarabb iparosodtak, nem csak hagyományos politikai vezető réteggel (nemesség), de erős középosztállyal és vállalkozó réteggel is rendelkeztek. A katalán elit irritálta Madrid ellenőrzése és gazdasági beavatkozási kísérletei, ezért erősödött a szembenállás és fokozódott a vágy Spanyolország föderatív átalakítására. 1833-1850 között új életre kelt a katalán nyelv, a felbukkanó költők és írók divatba hozták a katalán múltat. Az 1873-ban, a rövid életű köztársaság kialakulását követően eluralkodó általános anarchiában a katalán föderalisták önálló szövetségi köztársaság létrehozására törekedtek. Szándékukról a monarchia visszaállítása után sem mondtak le. 1892-ben lefektették a tartományi autonómia alapelveit, 1898-tól beszéltek "katalán nemzetiségről", majd az 1906-os választásokon a Katalán Szolidaritás nevű párt elsöprő győzelmet aratott. A mozgalom sikeréhez az is hozzájárult, hogy az anarchista szervezetek és a baloldali munkásmozgalmak is támogatták a katalán autonómiatörekvéseket. Pompeu Fabra erőfeszítéseinek eredményeképpen 1910-1925 között megszületett a standard katalán irodalmi nyelv.⁵ Ilyen előzmények után került sor az 1931-es politikai válság idején a Katalán Köztársaság kikiáltására, amelynek elfogadott statútuma külön parlamentet, kormányt, igazságügyet, közigazgatást, költségvetést és kulturális intézményeket biztosított a tartománynak. 1932-1936 között Katalónia Baszkfölddel és Galíciával együtt meg is kapta az autonómiát a köztársaságtól. Franco hatalomra jutása azonban véget vetett önállósodási kísérleteiknek. 1955-1960 között Franco mégis kénytelen volt engedelményt tenni a nemzetközi szervezeteknek, hogy Spanyolország hozzájuthasson az áhított külföldi hitelekhez, s engedélyezte a kulturális regionalizmus érvényesülését.⁶ Ez elsősorban a katalán értelmiség és alsópapság körében váltott ki nagy visszhangot. A katalán nyelvű elit felnevelésében az 1968-ban létesített barcelonai Állami Egyetem játszott úttörő szerepet, amelynek alapító okirata a spanyol (kasztíliai) mellett a katalán használatát is engedélyezte második nyelvként. 1975 után már a vállalkozók és munkások is 1906 örökösöknek vallották magukat nagygyűléseiken. A katalán autonómia megvalósítására végül az 1978-ban elfogadott spanyol alkotmány szentesítésével nyílt lehetőség. Spanyolországban 17 régiót alakítottak ki, amelynek lakosai ügyeiket saját nyelvükön intézhetik.⁷ Spanyolország állampolgárainak a nyelv vonatkozásában ma egyetlen kötelességük van: *érteniük kell a kasztíliai (spanyol) nyelvet.*

Katalóniának ma saját alkotmánya, parlamentje van, a közös költségvetésből elkülönített rész fölött szabadon rendelkezik. 1994 óta önálló, a központi hatalomtól független rendőrsége van, amelynek fenntartási költségeit részben a spanyol állam finanszírozza. 1998-ban a katalán parlament elfogadta azt a nyelvtörvényt, amelynek 20. paragrafusa kimondja, hogy a katalán nyelvet minél szélesebb körben kell alkalmazni a közügyek intézésére és az oktatásban. Ma az alap- és középfokú oktatás lényegében katalán nyelven folyik, a kasztíliait (spanyol) idegen nyelvként tanítják.

Barcelonában több egyetem működik, ezek egy része állami, más részük tartományi és magánegyetem. Az állami és tartományi egyetemek elsősorban abban különböznek egymástól, hogy költségvetésükhöz milyen mértékben járul hozzá a spanyol állam, amely diplomáikat egységesen elfogadja. A különböző státusú felsőoktatási intézmények egységes gyakorlatot folytatnak a nyelvhasználat terén. E gyakorlat megértéséhez tudni kell, hogy Katalónia a legdinamikusabban fejlődő területek egyike, ahonnan a lakosság nem vándorol el, inkább az a jellemző, hogy más tartományok lakosai igyekeznek oda áttelepedni. A kisebbségi nyelvhasználat kérdése ezért sokkal inkább a kasztíliai (spanyol) nyelvű népesség jogait érinti, mint magukat a katalánokat. A kettős: többségi (tartományi) és kisebbségi (spanyolországi) helyzet rendkívül érdekessé teszi a katalán nyelv alkalmazási gyakorlatának tanulmányozását.

Az egyetemeken a nyugat-európai országokhoz hasonlóan nincs felvételi vizsga. A jelentkezés alapjául a középiskolai tanulmányok végén letett záróvizsgák összesített eredménye szolgál. A felsőoktatási intézmények minden évben közlést tesznek, hogy milyen pontszámtól vesznek fel hallgatókat. Ezt követően iratkozhatnak be a kívánt pontszámot elért diákok. Ebből értelemszerűen következik, hogy a felvételi feltételei között a nyelv nem szerepel.

Az egyetemi oktatók alkalmazása pályázati rendszer keretében történik, a pályázatok elbírálásánál kizárólag szakmai szempontokat vesznek figyelembe, a nyelvtudás sehol sem kritérium. Baszkföldön ugyan néhány esetben az oktatók kinevezésénél a nyelvi szempontot is próbálták érvényesíteni (ti. ragaszkodtak volna a baszkul is tudó tanárhoz), ez azonban mindig óriási viharokat váltott ki: az oktatók tiltakoztak az ellen, hogy a nyelvtudás elsőbbséget élvezzen a szakmai kritériumokkal szemben. A spanyol felsőoktatás másik sajátossága: *a tanárnak jogában áll a hivatalos nyelvek közül azon oktatni, amely számára a legkönnyebb*. Következésképpen, az egyetemek által összeállított tanrendben az előadások és gyakorlati foglalkozások címe azon a nyelven szerepel, amelyen a tanár azt tanítani fogja, s ugyanezen a nyelven teszi fel a vizsgakérdéseket is. Ezért előfordulhat és elő is fordul, hogy a kasztíliai (spanyol) nyelvet és irodalmat katalánul tanítják egyes egyetemeken. A diákok a kibocsátott tanrend alapján tájékozódhatnak az órákról, s eldönthetik, hogy a szükséges kreditet milyen tárgyakból és kinél fogják megszerezni.

Ma a felsőoktatásban kevés kivétellel katalánul folyik a tanítás, azonban e tekintetben szakterületenként vannak különbségek. A műszaki tárgyak vagy az orvostudomány oktatásánál nagyobb arányban folyik a tanítás kasztíliai (spanyol) nyelven, mint a bölcsészettudományok terén. Abban az esetben, ha a más tartományból jövő diákok jelzik nyelvi nehézségeiket, 3 hónap türelmi időt kapnak. Ez azt jelenti, hogy januárig a tanárok az órákat kasztíliai (spanyol) nyelven tartják, ezt követően azonban áttérnek a katalán használatára. Ennyi idő alatt az egyetemistáknak el kell jutniuk arra a szintre, hogy megértsék a hallottakat. A vizsgákon a diákok az esetek többségében katalánul kapják meg a kérdéseket, de válaszolhatnak az anyanyelvükön is (értelemszerűen: ha az nem a katalán).

Némileg más a helyzet az írásbeli vizsgáknál és a diplomamunka megvédésénél. Az írásbeli vizsgák (kb. a mi szigorlati írásbelinknek felelnek meg - *R. É.*) kérdései Madridból jönnek, hiszen ezek megoldásának függvényében adja majd ki az oktatási főhatóság a diplomát. Ezeket a kérdéseket mindig spanyolul teszik fel, a diáknak viszont jogában áll anyanyelvén válaszolnia. Ebben az esetben hiteles fordítást kell készíttetni a dolgozatról, s csak ennek ismeretében lehet eldönteni, hogy a hallgató milyen jegyet kap. A fordíttatás nyilvánvalóan sok időt vesz igénybe, ez késlelteti a jegy megszerzését, ezért a gyakorlatban a diákok ritkán élnek ezzel a lehetőséggel. A szakdolgozatok megvédésénél a bírálóbizottság három tagját Madridból küldik (sorsolás alapján kerülnek kiválasztásra), további két tagot az egyetem delegál a bizottságba. A diák szakdolgozatát írhatja anyanyelvén, a kérdéseket azonban kasztíliaiul (spanyolul) teszik fel neki. Elvben válaszolhat az anyanyelvén, ám kérdéses, hogy a bizottság Madridból kinevezett tagjai ezt megértik-e. Praktikus okokból ritkán akad hallgató, aki megkockáztatja, hogy azért kapjon rosszabb minősítést, mert a vizsgabiztosok nem értették válaszát.

A fentiekből kiderül, hogy a katalóniai felsőoktatás nem szakított teljesen a két-, esetenként még a háromnyelvűséggel sem (valenciai nyelven is folyik időnként tanítás). Annak ellenére, hogy erőteljes a törekvés, hogy a tanárok és diákok cikkeit katalán nyelven is megjelentessék (ezeket az egyetemi könyvtárban teszik hozzáférhetővé) a valóságban a szakirodalom elsősorban kasztíliaiul (spanyolul) lát napvilágot, mert a szerzők jól tudják, hogy ennek a nyelvnek jóval nagyobb a felvevőpiaca, mint a katalánnak. A józan pragmatizmus már csak azért sem engedi meg, hogy a képzés kizárólag katalánul folyjon, mert az ellentmondana a minőségi követelményeknek (nem feltétlenül a legjobb tanárokat neveznék ki), s ez nyilvánvalóan nem érdeke egyetlen egyetemnek sem.

Összegezve az elmondottakat, úgy véljük, hogy Katalónia példája pillanatnyilag nemigen adaptálható a közép- és kelet-európai térségben. Itt a kisebbségek jelentős része nem kompakt tömegben él, s az általuk lakott területek nem mindig járnak a gazdasági fejlődés élvonalában. Nem beszélhetünk a demokratizálódás ugyanolyan mértékéről sem, mint Spanyolországban. A föderatív szellemű spanyol alkotmány elfogadását több, gazdaságilag igen jelentős régió egyszerre kívánta, súlyos belső ellentétek nélkül azt nem lehetett volna visszautasítani. Erről a mai közép- és kelet-

európai országok többségében nem beszélhetünk, annak ellenére, hogy a regionalizmus hagyományai itt is mélyek. A centralizációt erőtető politikai konzervativizmus azonban ma még olyan erős, hogy rövid távon a spanyolországi példa nem követhető. A katalán modell alkalmazásához hiányzik a befogadó közeg demokratizmusa. Távolról nem kizárt, hogy ugyanúgy, mint a Franco halálát követő demokratizálódás esetében, a föderatív berendezkedés gondolata szalonképesse válik Európa hozzánk közelebb eső részein is.

Felsőoktatás Dél-Tirolban

A. Előzmények

Annak ellenére, hogy a dél-tiroli németek megpróbáltatásainak kezdete ugyanúgy Napóleon hódításaihoz vezethető vissza, mint a finnországi svédoké, a tartomány lakói sorsának alakulása a 20. században már inkább a közép- és kelet-európai kisebbségekével mutatott párhuzamokat. Az 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt békeszerződés szellemében Dél-Tirolt és Karinthia egyik völgyét Isztriával és Görzzel együtt Olaszország kapta jutalmul, amiért átállt az antanthatalmak mellé. A német ajkú lakosság korántsem örült a határváltozásnak. A szövetséges fasiszta államok ezen az 1939 májusában kötött ún. német-olasz acélpaktum lakosságcsere akciójával akartak segíteni, amikor is 70 000 fő települt át Németországba. Miután a II. világháború után semmi remény nem látszott a saint-germaini békeszerződés megállapodásainak megváltoztatására, Ausztria kétoldalú egyezményben próbálta rendezni a dél-tiroli lakosság helyzetét. 1946 szeptemberében a tiroli ellenállási mozgalom vezetőjéből, a tartomány főnökéből lett külügyminiszter, Gruber megállapodást kötött olasz kollégájával, De Gasperivel Dél-Tirol autonómiájáról. Az egyezmény kimondta, hogy Bozen (Bolzano) és Trient (Trentino Alto-Adige) tartományok osztrák kisebbsége egyenjogúságot élvez. Az osztrák többségű körzetekben az elemi és középiskolai oktatás németül folyhat, a hivatalok két nyelven tárgyalnak, s a hivatali posztok betöltésénél törekedni kell a lakosság etnikai összetételének figyelembevételére. 1948-ban Olaszország az autonómia törvény elfogadásakor a két tartományt összeolvasztotta, biztosítva ezzel az olasz lakosság számszerű fölényét, névlegessé téve egyúttal a megígért autonómiát, ami érthető módon heves ellenállást váltott ki a német ajkú lakosság körében. Ezt követően a dél-tiroli kérdés nem csak Olaszországon belül kavart nagy viharokat, de Ausztria és Olaszország között is. Mivel az 1960-as évektől terrorakciók is történtek, a két állam az ENSZ-hez fordult. 1969-ben körvonalazódott a lehetséges megoldás, egy 137 pontból álló csomagterv, amely nem csak az autonómia tartalmát, de végrehajtásának ütemezését is tartalmazta. Az 1971 novemberében elfogadott olasz alkotmánytörvény ezt jóváhagyta, s a megállapodás 1972. január 1-től életbe is lépett. A dél-tiroli vita ezt követően 1992-ben zárult le ENSZ segédlettel, amikor Olaszország az utolsó 137. pont megvalósítását is törvénybe iktatta.⁸ Ausztria azonban továbbra is ellenőrzi az egyezmény betartását, s ha Olaszország ismét csorbítaná a német ajkú lakosság jogait, beperelhetné a hágai Nemzetközi Bíróságon.

Trentino Alto-Adige tartománynak jelenleg 891 000 lakója van, ebből 260 000 német ajkú, ők alkotják a legnagyobb nemzeti kisebbséget Olaszországban. A felsőoktatási rendszer kiépítése iránti igény már régen felmerült, az olasz kormány tervezte is az egyetem létrehozását, de a terrorakciók és a diákmozgalmak hatására végül elállt szándékától. 1998-ig a Bressanonében (Brixen) működő teológiai fakultás és a padovai nyári egyetem kihelyezett tagozatai, majd az 1992-ben alapított Bolzanói (Bozen) Európai Akadémia nyújtott felsőfokú képzést a dél-tiroli német fiataloknak. Az évente kb. 11 000 diák megközelítőleg fele olaszországi, másik fele az innsbrucki egyetemen tanult. Az olasz kormány általában elismerte az osztrák diplomák érvényét, de nem minden esetben, a diplomák honosításával ma is sok a gond. A külföldön tanuló diákok átlagosan 24 százaléka ezért tanulmányai befejeztével nem tért vissza szülőföldre. Meglepő módon az erdélyihez nagyon hasonló helyzet állt elő Dél-Tirolban is: az ottani 24 és 65 év közötti német lakosság körében kirívóan alacsony a felsőfokú végzettségűek aránya: 5%, ami elmarad még a romániai magyar kisebbség diplomásainak arányától is. A dél-tiroli német politikusok ezért szakadatlanul követelték *a saját elit képzésére hivatott egyetemi oktatás megteremtését, amelytől azt remélték, hogy megakadályozza az ifjúság beolvadását az olasz lakosságba*. Az 1980-as években azután a gazdasági szektor irányából is egyre sürgetőbben merült fel a felsőfokú tanulmányok lehetőségének megteremtése iránti igény. Az 1990. évi 341. sz. törvény a pedagógusképzés reformjával végre megteremtette a jogi lehetőséget az új egyetem létrehozására, mivel megengedte az egyes területek etnikai sajátosságainak érvényesítését az oktatásban. Ezt követte az 1992. évi 40. számú törvény, amely a felsőfokú szakképzésben, majd az 1993. évi 18. számú törvény, amely az egészségügyi oktatásban tette lehetővé a tartományi nyelv használatát. Ilyen előzmények után 1995-ben a bolzanói Európa Akadémiát bízták meg a kialakítandó felsőoktatási hálózat tervének kidolgozásával. Az elkészült javaslatot még ugyanabban az évben elfogadta az illetékes minisztérium.

B. A Bolzanói Szabadegyetem működésének jogi alapjai

1997-ben az ún. Bassanini-féle 127. számú törvénnyel létrejöttek azok a jogi feltételek, amelyek lehetővé tették egy

nem állami egyetem létrehozását Dél-Tirolban. A törvény leglényegesebb pontjai a következők:

1. A Tudományügyi Minisztérium engedélyezi, hogy a létrehozandó egyetem államilag elismert egyetemi diplomát adjon ki Dél-Tirol Tartomány egyidejű beleegyezésével.
2. Az új egyetemet a Minisztérium Dél-Tirol Tartománnyal közösen fogja irányítani.
3. Az állam hozzájárul az oktatás és kutatás költségeihez.
4. Bolzano Autonóm Tartomány biztosítja az egyetem építéséhez szükséges területet és a fedezi a költségeket.
5. A Bolzanói Szabadegyetem más külföldi egyetemekkel együtt integrált képzési formákat indíthat és ennek megfelelő egyetemi diplomát bocsáthat ki.
6. Az egyetemen alkalmazott tudományos dolgozók 70%-a lehet külföldi állampolgár.
7. A Bolzanói Szabadegyetem elismerheti azon osztrák főiskolai diplomákat, amelyeknek ekvivalenciájáról Olaszország és Ausztria jegyzékben állapodott meg.

C. A Bolzanói Szabadegyetem megalakulása, célkitűzései, tevékenysége

1997. október 31-én írták alá a *Bolzanói Szabadegyetem (Libera Università di Bolzano)* alapító okiratát. Bolzano, a százezres, csaknem háromnegyed részben olasz többségű tartományi székhely, mint az olasz-német kétnyelvű kereskedelmi kapcsolatok hagyományos centruma, már történelmi örökségénél fogva is kiválóan megfelelt az új egyetem központjává. A 17. század elején a tiroli főhercegnő, Claudia di' Medici itt alapította meg a kétnyelvű kereskedelmi kamarát. Bolzanónak kulturális határfunkciója igen előnyös helyzetet biztosít az európai integráció folyamatában. A fejlett zenei élettel, színházzal, múzeumokkal rendelkező város megfelelő háttérrel nyújt az egyetemi hallgatók igényes szórakozásához is.

Ugyanez elmondható Bressanonéről, a Művelődési Kar székhelyéről is. A 17 000 fős lakosságú egykori püspöki székhely évszázados akadémiai hagyományokkal rendelkezik a teológiai képzés terén. Külön előnye, hogy a nagy múltú padovai egyetem mellett helyezkedik el, és könnyen elérhető a városból. Bolzano és Bressanone is a híres olasz síparadicsom közepén fekszik, amely az ifjúság sportolási igényeinek kielégítésére ideális feltételeket biztosít.

A létesítendő egyetem színhelyeinek kijelölése után 1998 januárjában megkezdte munkáját a Művelődési Kar, ugyanezen év márciusában pedig a Közgazdasági Kar alapító tanácsa, amely a tanrendet, az egyetemi szabályzatot és a Könyvtár felállításának tervét dolgozta ki. A Művelődési Kar alapító tanácsának a következő személyek voltak tagjai: Cesare Scurati a mainzi Cattolica del Sacro Cuore Egyetem, Franco Frabboni, a bolognai egyetem, Luigi Guerrea, ugyancsak a bolognai egyetem, Helmwart Hierdeis, az innsbrucki egyetem professzora. A tanács elnökévé egyhangúlag Hierdeist, helyettesévé Frabbonit választották. 1998. június 25-én kinevezték az egyetem főigazgatójává Alfred Steinherrt, aki korábban az Európai Beruházási Bank igazgatója volt Luxemburgban.

Az egyetem egyik alapvető célkitűzése a háromnyelvű oktatás megvalósítása. Kivételt képez a Művelődési Kar, ahol a hallgatók néhány tárgy kivételével anyanyelvi képzést kapnak. A tanrend minden egyes szaknál feltünteti, hogy mely tárgyakat milyen nyelven oktatnak és a vizsgákat is azon a nyelven kell letenni. A beiratkozni szándékozó diákoknak ezért vizsgát kell tenniük annak bizonyítására, hogy a három közül legalább két nyelvet magas szinten ismernek.

A két ciklusú oktatás segítségével az egyetem a felsőfokú szakképzést nyújtó főiskolák szerepét is átvállalja, s lehetővé teszi a további egyetemi szintű tanulmányokat.

Az egyetem alapszabálya, a *Magna Charta Universitatum*, amelyet német és olasz nyelven foglaltak írásba, hangsúlyozza az intézmény nemzetközi orientációját, s azt, hogy az egyetemnek "hídszerepet" kell betöltenie a közép-európai és az olasz kulturális térség irányába. Ezt szolgálja a többnyelvű képzés és a külföldi professzorok nagy száma. A többnyelvűség érdekében a legkorszerűbb technikával felszerelt nyelvoktató központ létesült, ahol a hallgatók elmélyíthetik nyelvtudásukat, szükség esetén külön tanfolyamokon vehetnek részt, de a multimédiás eszközök segítségével egyedül is tovább képezhetik magukat.

Az egyetem alapszabálya előírja, hogy az intézménynek egyaránt meg kell felelnie egy magánegyetem és egy nyilvános állami egyetem irányításával szemben támasztott követelményeknek. A kutatás szabadságát ugyanúgy biztosítani kell, mint az adminisztratív és a szakmai irányítás teljes szétválasztását. Az egyetem központja Bolzanóban található, de egy kihelyezett részlege működik Bressanonében (Brixen) is. Az adminisztratív apparátusnak a tartományi előírásoknak szellemében megfelelő szakmai képesítéssel kell rendelkeznie és kétnyelvűnek kell lennie. A kétnyelvűség követelménye azonban nem vonatkozik az oktatókra.

1998. augusztus 19-én zárult le az előzetes beiratkozás a két említett karra. Az egyetemre bárki jelentkezhet, de a felvehető diákok száma egyelőre maximált. Ezért felvételi vizsgát kell tenni, amelyen mindenekelőtt a megadott három nyelv közül kettőnek az alapos ismeretét kell igazolni. A diákok felvételéről egy bizottság dönt az érettségi és a vizsga eredménye alapján. Az első évben a Bolzanói Szabadegyetemre összesen 390 fő jelentkezett, közülük a Közgazdasági Karra 127 főt, a Művelődési Karra 117 főt vettek fel, akiket 60 megbízott oktató (kinevezett egyetemi tanárok, docensek, kutatók és tanársegédek) tanít. A tervek szerint 4-6 év múlva összesen kb. 1500 diák fog a Szabadegyetemen tanulni. A diákoknak tandíjat kell fizetniük, amelynek összege egy évre 1 millió 50 ezer líra (kb. 583 US-dollár). Ezt két részletben, a beiratkozáskor, illetve a harmadik trimeszter kezdete előtt kell kifizetni. Indokolt esetben az egyetem a tandíjat elengedheti.

1998. október 1-én kezdődött az oktatás. Luigi Berlinguer ekkor írta alá azt a rendeletet, amely felhatalmazza a Bolzanói Szabadegyetemet államilag elismert diplomák kiadására.

Az alapítók az általános művelődés-, kultúr- és szociálpolitikai célkitűzések mellett elsősorban gazdasági szakembereket akarnak képezni, akik nem csak a regionális munkaerőigényeket tudják kielégíteni, de hozzá tudnak járulni ahhoz is, hogy Trentino-Alto Adige Tartomány beilleszkedjen a nemzetközi gazdasági vérkeringésbe. Erősíteni akarják az említett területeken az innovációt, az infrastruktúra és a szolgáltatások színvonalát is. A fenti célok megvalósítása érdekében az egyetem többnyelvű, európai és nemzetközi irányultságú képzést nyújt, és egyúttal tudományos kutatási központul is szolgál. A munkaerőpiac igényeinek megfelelő új szakokat is kíván oktatni, amelyek kiegészítik a szomszédos egyetemeken folyó képzési formákat. A regionális szükségletek kielégítése érdekében biztosítja az anyanyelvű óvodapedagógusi, általános iskolai és középiskolai tanárképzést, amelynek lehetőségét az alkotmány garantálja a kisebbségek számára. Többnyelvű (olasz, német, angol), egyetemi diplomát nyújtó speciális szakmai képzési formákat indítanak a régió szükségleteinek megfelelően. Kutatási projekteket dolgoznak ki a helyi fejlődési, művelődési lehetőségek feltárására. Biztosítják a megfelelő színvonalú szakmai továbbképzést.

A *Közgazdasági Karon* az első, 1998/99-es tanévben a következő teljes (két ciklusú - *R. É.*) 4 éves képzést nyújtó szakok oktatása kezdődött meg: üzemgazdász és külkereskedő. A második ciklusban a tárgyak egy részét angolul tanítják. A hangsúlyt a nemzetközi külkereskedelmi kapcsolatok és a menedzsment oktatására helyezik. Ezzel egyidejűleg idegenforgalmi szakemberek számára hároméves egyetemi diplomát nyújtó (második ciklus) alpesi turizmus szakirányú, agrárközgazdászoknak erdészeti és kertészeti szakirányú, közgazdászoknak vállalatgazdasági szakirányú képzés kezdődött. Az oktatás trimeszteri rendszerben folyik. A szemináriumok és gyakorlatok a teljes óraszám kb. 35%-át teszik ki. A rendes tanárokon kívül vendégprofesszorok is részt vesznek az oktatásban.

A *Művelődési Karon* 4 éves teljes képzés indult a tanítóképző és óvodapedagógusi szakokon. A középiskolai tanárok kétéves, speciális főiskolai szintű képzése csak az idei, 1999/2000-es tanévben kezdődött meg. Az egyetem doktori címet nyújtó posztgraduális képzést is indít az általános iskolai tanárok és óvónők továbbképzésére. A jövőben további kiegészítő szakokat kívánnak indítani szociálpedagógusok, kulturális munkások és felnőttoktatók számára.

Az általános iskolai tanárok és óvodapedagógusok kétéves alapfokú képzése azonos (első ciklus - *R. É.*). A második ciklusban kezdődik a szakmai jellegű specializáció. A képzés német és olasz nyelven egyaránt folyik. A latin nyelvű oktatás biztosítására külön tanszéket állítanak fel. A tanulmányok teljes időtartama kb. 2200 óra, ebből kb. 40% gyakorlat (980 óra laboratóriumi vagy gyakorlati foglalkozás). Az órák közel felét maximum 25 fős szemináriumi csoportok keretében látogathatják a diákok. A tanítók és óvodapedagógusok csaknem teljes képzése anyanyelven, németül vagy olaszul folyik, de vannak olyan tárgyak, amelyeket mindkét csoport számára közösen oktatnak (pedagógia, iskolai jog). A latin anyanyelvű hallgatók egyes tárgyakat németül, másokat olaszul tanulnak, ugyanakkor a latin kultúrára és nyelvre vonatkozó ismereteket latinul hallgatják. Az általános iskolai tanítóknak a 4 év alatt 29, az óvodapedagógusoknak 28 vizsgát kell letenniük. A vizsgák letétele meghatározott számú kredit megszerzéséhez kötött.

A nem túl távoli jövőben, 4-5 év múlva összesen kb. 700 fő fog Bressanonében tanulni az említett szakokon. A

tanszékvezetők a kezdeti átmeneti periódusban az alapító tanács tagjai közül kerülnek ki, amíg a végleges kinevezések meg nem történnek.

A *Nyelvtudományi Karon* a képzés csak jövőre indul meg. Ugyancsak jövőre tervezik a mérnökök, szociális munkások oktatásának beindítását.

A felsőoktatási hálózat kiépítésének második szakaszában, kb. 5-6 év múlva további két fakultást akarnak létesíteni agrár- és egészségügyi szakemberek képzésére.

D. A Bolzanói Szabadegyetem infrastruktúrája, személyzete

Az új intézmény két helyen működik. Bolzanóban található a Közgazdasági Kar, a könyvtár (a régi kórház épületét alakították át e célra), itt van a rektorátus és az adminisztratív központ (a Trapp-palotában), továbbá a nyelvi központ, amelyet az egykori Európa Galériában helyeztek el. A tartomány vezetősége a régi kórház mellett egy 190 000 négyzetméter nagyságú területet adott az egyetem felépítésére. A teljes épület várhatóan 6-8 év múlva fog elkészülni, a kivitelezésére kiírt pályázatot a Zürichi Architekturbüro nyerte el.

Bressanonében működik a Művelődési Kar (a hajdani Szt. József Missziós-házban) és a könyvtárnak egy kihelyezett részlege (a volt papi szemináriumban). A könyvtár mindkét részlege rendelkezik multimédiás technikai berendezésekkel, Internet-hálózattal, amely a hallgatók számára lehetővé teszi más egyetemi könyvtárak anyagának használatát is. A Művelődési Kar várhatóan kb. 5 év múlva fog átköltözni végleges helyére, az autóbusz pályaudvar mellett épülő új egyetemi központba.

Bolzanóban 25 tanár és diák elszállásolására van lehetőség a Kolpinghausban és a Marianum-Deutschausban. Az előbbiben kapott helyet az egyetemi menza is. Bressanonében 30 főt tudnak elszállásolni a padovai egyetem Casa della Gioventu nevű kollégiumában. Két diákétkezdő is működik, a Kolpinghausban és a Kassianumban. A következő években a kollégiumi férőhelyek bővítését tervezik mindkét városban, valamint a tanárok elhelyezésére alkalmas vendégház építését.⁹

III. Milyen magyar egyetem képzelhető el Erdélyben?

Szükség van-e egyáltalán magyar nyelven oktató felsőoktatási intézményekre a határon túl?

Korábbi fejtegetéseinkből már bizonyára kitűnt, hogy azokkal értünk egyet, akik szerint a határon túli magyaroknak *szükségük van olyan intézményekre, amelyek - részben vagy teljesen - anyanyelvi képzést nyújtanak számukra.* Ezt azzal indokoltuk, hogy az általuk lakott területen kialakult magyar *kulturális örökségnek a megőrzése, ápolása,* az ottani magyar közösségek feladata. Hozzátesszük: a hagyományok továbbfejlesztése egyúttal *e közösségek fennmaradásának egyik záloga* is. Magasan képzett elit nélkül azonban a hagyományok megőrzése és a kisebbség fennmaradása egyaránt kudarcra van ítélve. Mivel a nemzeti identitás egyik pillére a közös múlt és a közös kultúra értékeinek vállalása, ezek elvesztése az átfogó csoportok azonosságtudatát rombolja. Hasonlóképpen kétséges az általuk lakott régió jövője is, ha nincs korszerű műveltséggel rendelkező értelmiségük, amely segít a társadalmi-gazdasági problémák leküzdésében. Az azonosságtudathoz ugyanis közös *jövőkép*re és *közösen vállalt feladatokra* is szükség van. Ezek megfogalmazására az elit hivatott. Ennek hiányában a kisebbség, nem látva létének értelmét, lemond a problémák megoldásáról, gondjaiért a felelősséget áthárítja a kormányzatra. A demokratikus rendszer kiépítésének szolgálatába állított közösségi energiák felszabadítása, a társadalmi aktivitás növelése is a korszerű műveltséggel rendelkező kisebbségi elit feladata és kötelessége. Az elit nagyságát tekintve viszont a határon túli magyarok alaposan le vannak maradva a sok évtizedes etnikai alapú diszkrimináció miatt. Ennek hátrányait csak úgy lehet valamelyest csökkenteni, ha a korábbinál nagyobb lehetőséget kapnak a felsőfokú képzés megszerzésére. Fenti észrevételeink az összes határon túli magyar közösségre vonatkoznak, azzal a megszorítással, hogy természetesen egyetemet nem lehet bárhol alapítani: szükség van a kisebbségi lakosság megfelelő lélekszámára és a szükséges előképzettségre is. Erdélyben statisztikailag kimutatható tény, hogy középfokú tanulmányokat a magyar kisebbség tagjai közül végeznek legtöbben, a felsőfokú képzettség terén azonban már csak a 12. helyen álltak a legutolsó népszámlálásnál. Ez a helyzet valószínűleg nem véletlenül alakult így, orvosolni azonban nem könnyű. A magyar közösségek természetesen nem nyugodhatnak bele a felhalmozódott hátrányokba, ugyanúgy nem mondhatnak le saját elitjük felneveléséről, a történelmileg kialakult hátrányok bepótlásáról, mint ahogyan a dél-tiroli németek sem mondtak le arról.

*Az anyaországi egyetemeken folytatott tanulmányokkal ezt a célt nem lehet elérni. Elsősorban azért nem, mert a hazai egyetemeken szerzett oklevelek honosítása még a legnagyobb politikai jóakarat mellett is nagyon nehézkes, néha teljesen kizárt, mert olyan képzettségről vagy oktatási formáról van szó, amely a másik országban egyáltalán nem létezik. Ezek a diákok diplomájukkal eleve arra vannak ítélve, hogy az anyaországban maradjanak, és ott helyezkedjenek el. Ugyanez a probléma a magyarországi egyetemek és főiskolák *kihelyezett tagozataival*. A romániai egyetemeken tanuló diákok magyarországi *részképzésének bővítésével* lehetővé válik, hogy a felsőoktatási intézményekbe már bekerült fiatalok megismerkedjenek a magyar szakirodalommal, az anyanyelvű szakterminológiával, de ez nem segít azokon, akik korábban kiszorultak az oktatásból, s azokon a szakterületeken sem, amelyeket a határon túl egyáltalán nem oktatnak.*

A magyar kisebbség által lakott terület gazdasági felvirágoztatása szempontjából is szükség van magasan kvalifikált szakemberekre, hiszen tudjuk, hogy a külföldi tőke előszeretettel telepszik oda, ahol olcsó, de jól képzett munkaerőre talál. Erdélyben évek óta nagy szükség mutatkozik agrármérnökökben, egészségügyi, turisztikai szakemberekben stb. Ezek képzését is a kialakítandó felsőoktatási hálózatnak kellene megoldania.

Legnagyobb mértékben azonban az EU-integráció előmozdítása érdekében van szükség az egyetemre. Az integráció nem valósítható meg a szakmai terminológiát két-három nyelven jól beszélő szakemberek nélkül. A magyarul, románul és angolul (esetleg még németül is) jól tudó, magasan képzett magyar fiatalok rendkívüli helyzeti előnybe kerülnének a külföldi kapcsolatok építésénél, meggyorsíthatnák a magyar-román gazdasági kapcsolatok fejlődését, de Erdély beilleszkedését is a nemzetközi gazdasági vérkeringésbe. Ez nem csak számukra jelentene vonzó perspektívát, de egyaránt érdeke Romániának és Magyarországnak is.

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az *egész világon uralkodó tendencia szerint a felsőoktatásban részesülők aránya dinamikusan emelkedik*. Várhatóan nem lesz ez másként a szomszédos országokban sem. Akkor pedig kifejezetten jó, ha a lemaradások kompenzálására szolgáló felsőoktatási hálózat kiépül, mert a magyar kisebbség ily módon felkészül a nagyobb számú diákság taníttatására, s a gazdasági-társadalmi szükségleteknek megfelelő irányú képzésére.

A szülőföldön történő tanulást egy másik, gazdasági jellegű érv is alátámasztja. Ma az EU-tagországokban azért is törekszenek arra, hogy régióként egy vagy két egyetem legyen, mert tudják, hogy a felsőoktatás telepítése rendkívül költséges: a fejlett infrastruktúra kialakítása akár évtizedekig tarthat (nem csak laboratóriumokat, reaktorokat kell építeni a kísérletek miatt, de kollégiumokat is, valamint gondoskodni kell a tanárok elhelyezéséről stb.). De költséges a felsőoktatás a család számára is, ha távol esik a lakóhelytől. Ez a probléma még fokozottabban jelentkezik, ha a diákok külföldön tanulnak. Ezért *költségtakarékossági szempontból is jobb, ha a határon túli magyarok szülőföldjükön végezhetik tanulmányaikat*.

Meggyőződésünk tehát, hogy *szükség van új magyar egyetemre, de egyáltalán nem mindegy, hogy milyenre*. Az előzőekben bemutatott európai uniós kisebbségi felsőoktatási modellek alapján az a véleményünk, hogy a határon túli magyarok számára létesítendő felsőoktatási intézménynek *a Bolzanói Szabadegyetem mintáját* kellene követnie.

Indokaink a következők:

1. A katalán modell a közép- és kelet-európai térségben nehezen lenne alkalmazható, nem csak a demokratikus háttér, a föderatív államberendezkedés megvalósítására vonatkozó általános akarat hiánya miatt, de azért is, mert a határon túli magyarok csak kevés helyen élnek egy tömbben, s ott is csak ritkán alkotnak a katalánokhoz hasonlóan nagy többséget egy tartományon belül. A szörványban és kisebbségben élők számára a tartományi önállóság sosem lesz olyan formában elérhető, mint a katalánok számára.
2. Bizonyos szempontból ugyanez érvényes a finnországi svéd egyetemre is: a demokratikus háttér, a kiegyensúlyozott kapcsolatok hiánya miatt legfeljebb annyit vehet át belőle, hogy az egyetem alapításának első időszakában semmiképpen sem lehet állami, mert ez a célkitűzés oly mértékig kiélezte körülötte a politikai harcokat, hogy az eleve lehetetlenné tenné létrehozását.
3. A dél-tiroli példa már csak a történelmi analógiák okán is sokkal reálisabbnak tűnik. Trentino-Alto Adige Tartomány a német ajkú kisebbség térbeli elhelyezkedése miatt is sok tekintetben hasonló a határon túli magyarok földrajzi megoszlásához, akik az ottani németekhez hasonlóan helyenként többségben, másutt kisebbségben vannak, a közigazgatási központokból azonban már kiszorultak.

4. A Bolzanói Szabadegyetem létrehozására heves ellentétek után került sor, amikor a konfliktusok és az elszenvedett sérelmek emléke még elevenen élt az emberek tudatában. Az alapítók érezhetően ennek figyelembevételével alakították ki elképzelésüket az új egyetem felépítéséről, működéséről. A sajátos körülményeknek egy hagyományos állami egyetem nem tudott volna megfelelni, hiszen annak az adott állam területén érvényesülő akkreditációs gyakorlathoz kellett volna igazodnia. Ez kizárta volna mind a nemzetközi összetételű alapító tanácsok létrejöttét, mind a külföldi vendégprofesszorok nagy számát, mind a többnyelvű oktatási formát. E nélkül pedig megítélésünk szerint nem hozható létre egy modern intézmény, amely egyszerre szolgálja a nemzeti identitás megőrzését, az adott régió gazdasági fejlődésének felgyorsítását, s integrálódását a nemzetközi piacokhoz.

5. Az már kiderült, hogy egy *önálló, magyar nyelvű állami egyetem* felállítása olyan heves politikai ellentéteket vált ki Romániában, ami a kormánykoalíció létét is veszélyeztetheti. Ehhez ragaszkodni, annyit jelent, hogy beláthatatlan időre elodázzuk a magyar kisebbség egyébként jogos igényének kielégítését. A *magyar nyelvű magánegyetem* sem oldja meg a gondot: nem biztos, hogy akkreditálható lesz az általa nyújtott képzés, s hogy ennek érdekében a szükséges számú hazai oktatót biztosítani tudja. Az akkreditáció kérdésében egyszerre jelentkezhetnek szakmai érvek (a rezidens tanárok hiánya), de eszköze lehet a burkolt politikai ellenállásnak is. Súlyos problémát jelenthet, hogy az akkreditáció esetleges kudarca csak később derül ki, amikor már milliókat költöttek az intézmény tevékenységére, s gyerekek százai tanultak ott évekig. Akkreditáció hiányában viszont megint csak ott tartunk, hogy a kibocsátott diploma esetleg nem ér semmit. *Véleményünk szerint semmiképpen sem szabad olyan helyzeteket teremteni, amelyeknek az eredménye beláthatatlan. Akárcsak Dél-Tirolban, Romániában is ragaszkodni kell ahhoz, hogy előre - tehát még az oktatás megkezdése előtt - iktassák törvénybe, hogy az egyetem az állam által elfogadott diplomát adhat ki. Ha nem ezt tesszük és a már elindított egyetemi oktatást utóbb mégsem akkreditálják (akár jogos szakmai kifogások alapján), olyan politikai vihar kerekedhet, amelyben az ellenfél ismét kijátszhatja a "magyar kártyát", s ez egyáltalán nem érdeke az ottani kisebbségnek, sem a magyar államnak.* Tisztában kell lennünk ugyanakkor azzal a ténnyel, hogy Magyarországnak nincsenek igazán hatékony eszközei a szomszédos országok politikájának befolyásolására.

Milyennek kell lennie a határon túli magyarok számára létrehozandó egyetemnek ?

Az előzőekben már utaltunk arra, hogy mindenféleképpen *nem állami és szabadegyetemnek* kell lennie a szó klasszikus értelmében, abból a megfontolásból, hogy működése, oktatása eltérhessen az adott ország érvényes akkreditációs szabályaitól. Alapításának azonban csak akkor van értelme, ha megfelel a következő elvárásoknak:

1. Adjon az adott országban általánosan elfogadott diplomát, ily módon segítve elő a kisebbségi elit formálódását, a történelmileg kialakult lemaradás behozását.
2. Biztosítsa az anyanyelvű képzést ott, ahol arra van szükség és a többnyelvűséget, ahol a szakmai szempontok ezt indokolják.
3. Tegye lehetővé a külföldi vendégprofesszorok működését.
4. Legyen innovatív, segítse elő az adott régió gazdasági felzárkózását, európai integrációját.

Az elhangzottakból kitűnik, hogy az általunk reálisnak tartott egyetem a bolzanóihoz hasonlóan *nem csak magyar nyelvű képzést nyújtana, multikulturális lenne megint csak a szó klasszikus értelmében.* Kizárólag magyar nyelvű oktatásban részesítené a pedagógusokat (s mindazokat, akiknek szakmai szempontból indokoltan erre van szükségük, mint a papok, lelkészek, szociális munkások, kulturális menedzserek stb.), de a gazdasági pályákra készülöket három nyelven (magyar-román-angol/ esetleg német) tanítaná. *Ennek stratégiai jelentősége van.* Nem csak a már említett nyugati fenntartások, hanem az elkerülhetetlenül bekövetkező politikai, személyi villongások miatt. A külföldi (nem csak magyarországi) vendégtanárok biztosítanak a szükséges kontrollt. A kölcsönös bizalmatlanság légkörében ez lenne az egyedüli garancia arra, hogy az oktatás és kutatás függetlensége megmaradjon, s a szakmai-személyi ellentéteket ne magyarázhassa félre senki etnikai-nemzeti alapon.

Véleményünk szerint egy tekintélyes nemzetközi szakértőkből álló tudományos tanácsnak, élén egy harmadik országbeli tudóssal, aki a pénzügyi körökkel is jó viszonyban van, kellene gyakorolni a szakmai és pénzügyi felügyeletet a létrehozandó szabadegyetem felett. Tagjainak egyharmada magyar, egyharmada román és egyharmada + 1 fő (ti. az elnök) külföldi lenne. Ez a tanács - megtekintve a szóba jöhető helyszíneket - döntene az egyetem székhelyéről, arról, hogy hol és milyen karokat állítana fel. Ez a testület nevezné ki a tanszékvezetőket és a tanárokat. A tanács tagjainak egyharmadát kétévenként választanák újra, biztosítva ezzel a szakmai folyamatosságot, de az

állandó megújulást is. A tanszékvezetőket és tanárokat pályázati úton csak meghatározott időre lehetne kinevezni, illetve időről időre kinevezésüket meg kellene újítani. A tudományos tanács döntene a külföldi vendégtanárok pályázatának elfogadásáról is. Ez a tanács jelölné ki az egyes karok alapító tanácsát. Az alapító tanácsok tagjai töltenének be az egyetem működésének első időszakában a tanszékvezetői posztokat, ők dolgoznák ki a tantervet, a működési szabályzatot, döntenének a felvehető diákok számáról, a felvételi módjáról stb.

Bizonyára lennének a nemzetközi összetételű tudományos tanácsnak olyan döntései, amelyekkel sokan nem értenek egyet, ennek ellenére ez a megoldás mégis több előnnyel járna, mint hátránnyal. Egyik kormány sem másíthatná meg ígéretét, nem magyarázhatná félre a dolgokat anélkül, hogy ennek nemzetközi konzekvenciáit ne kellene vállalnia. De nem csak az időről időre változó kormányokkal szemben volna szükség garanciákra. Tudjuk, hogy az erdélyi magyarság is igen megosztott a felállítandó egyetem székhelyének kérdésében, s még inkább az lenne a személyi kérdésekben, ha már ott tartanánk. Bármilyen döntést is hozna a román vagy magyar kormány, mindig lennének olyanok, akik azt elleneznék. Egy független szakértőkből álló testület döntését csak szakmai érvek alapján lehet kifogásolni. A tanács létrehozásával az egyetem körüli viták kikerülnének a politikai ütközőzónából, s végre megkezdődhetne az érdemi munka.

A külföldi (harmadik országbeli) vendégtanárok alkalmazása jelentené a megoldást azokra, a Petőfi-Schiller Egyetem alapításának tervével szemben hangoztatott, s egyáltalán nem megalapozatlan aggályokra, hogy elegendő számú magyar és német nyelvű oktató hiányában románokat neveznének ki, akik ezáltal megint fölénybe kerülnének a döntések meghozatalánál. A szabadegyetem felett álló nemzetközi tudományos tanácsban a külföldiek (harmadik országbeli) jelenléte garantálná, hogy a kinevezéseknél, a tantárgyi programok kidolgozásánál, a szakirodalom kiválasztásánál stb. a szakmai szempontok domináljanak. *Magyarország számára éppen a nemzetközi tudományos tanács felügyelete jelenthetné a garanciát, hogy az általa nyújtott anyagi támogatás eléri célját, mivel jelentős külpolitikai presztízsvetés nélkül az egyetem tevékenységét senki sem akadályozhatná.*

A nemzetközi összetételű tanszékek közös tevékenysége egyúttal jó előiskolát jelentene az európai uniós tagsághoz: a magyar és román tanárok elsajátíthatnák az ott bevált döntéshozatali mechanizmusokat.

A szabadegyetem rugalmas szerkezete lehetővé tenné, hogy a központ mellett kihelyezett karok működjenek más városokban is, a munkaerő igényeknek megfelelően (kertészeti, egészségügyi stb.) Az állami főiskolák képzési formáira épülve, az egyetem biztosíthatná az anyanyelvű egyetemi szintű továbbképzést, ahol az szükséges, vagy lehetőséget nyújthatna a diplomások posztgraduális tanulmányaihoz. Akárcsak Dél-Tirolban, elképzelhető lenne, hogy a pedagógusképzés ne csak magyarul és románul folyjon, hanem (a ladinhoz hasonlóan) németül és más kisebbségi nyelveken is.

Egy ilyen intézmény természetesen nagy kihívást jelentene az állami egyetemek számára, amelyek gyakran saját személyi összetételük és hagyományaik foglyaként nagyon lassan reagálnak a változásokra. A versenyhelyzet talán ezekben az intézményekben is elindíthatná a szükséges megújulást.

A nemzetközi, több nyelven oktató szabadegyetem hallgatóinak felvételi vizsgát kellene tenniük, s valószínűleg tandíjat is kellene fizetniük. A magyar kormány azonban átvállalhatná a tehetséges, de szociális szempontból hátrányos helyzetben lévő diákok tandíját, s netán ösztöndíjat is folyósíthatna számukra. Meglehet, hogy ennek több értelme lenne, mint a kihelyezett tagozatok támogatásának.

A Bolzanói Szabadegyetem mintául szolgálhat nem csak az egyetem alapítási koncepciójának kidolgozásához, de annak megvalósításához, fokozatos bővítéséhez is. Kiderül, hogy az egyetem létrehozását nem kell feltétlenül egy campus építésével kezdeni. A meglévő, nem kellően kihasznált ingatlanok racionális átalakításával (mint a régi kórház, a papi szeminárium épülete vagy az Európa Galéria) el lehet kezdeni az oktatást. Biztos, hogy a Bolzanói Szabadegyetem erdélyi párjának felépítéséhez sikerülne PHARE-támogatást szerezni. Egy, a 21. század színvonalának megfelelő egyetemi komplexum felépítése azonban hosszú évekig tart. Tekintettel arra, hogy az *egyetem létrehozását milyen hosszadalmas egyeztetésnek és törvényalkotó munkának kell megelőznie*, semmiképpen sem lenne szabad a várakozás idejét az építkezéssel tovább nyújtani.

Bolzano arra is jó példa, hogy milyen *komoly politikai akaratra* van szükség mindkét oldalon ahhoz, hogy egy nem állami szabadegyetem létrejöhessen. Feltétlenül egyezségekre kell jutni *a felállítandó egyetem jogállását, létrehozási és fenntartási költségeit illetően*. Amíg nincsenek törvényes garanciák az intézmény működésére, nem szabad jelentős összegeket fordítani az előkészületekre. Láthattuk Dél-Tirolban, hogy a szándék megszületésétől az oktatás megkezdéséig csaknem 6 év telt el. *Nagyon nagy elszánás kell mindkét oldalon ahhoz, hogy ez az idő*

lerövidülhessen. A lehetőség azonban megvan rá, hiszen van egy minta, amit közvetlenül is tanulmányozható, szükség esetén pedig lehet konzultálni az intézmény vezetőivel.

Az ENSZ közvetítésével lezárult dél-tiroli megbékélés tapasztalatainak átvétele, a Bolzanói Szabadegyetem párjának létrehozása Erdélyben komoly politikai üzenet lehetne Európának a magyar és román kormány részéről. Világosan kifejezésre juttatná, hogy mindkét ország elkötelezett híve az európai megoldásoknak, kész adaptálni olyan modellt, amely éppen az EU két tagállama közötti megbékélési folyamat eredményeként született meg. A Bolzanói Szabadegyetem erdélyi változatának létrehozása egyúttal mintául szolgálhatna Közép- és Kelet-Európa más országaiban is a kisebbségek anyanyelvű felsőoktatásának megteremtésére.

* A tanulmány 1999-ben készült az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Intézetének megbízásából.

1 Tove Skutnabb-Kangas: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány Könyvtára, Budapest 1997. 6.

2 E. J. Hobsbawm: *A nacionalizmus kétszáz éve*. Maecenas Kiskönyvtár, Budapest 1997. 50.

3 Avishai Margalit-Joseph Raz: *A nemzeti önrendelkezés*. In: *A nacionalizmus*. Szerk. Bretter Zoltán és Deák Ágnes. Tanulmány Kiadó, Pécs 1995. 120-121.

4 *20. századi egyetemes történet*. Szerk. Diószegi István, Harsányi Iván, Krausz Tamás, Németh István. I. kötet, 1890-1945, Korona Kiadó, Budapest 1997. 73-74.

5 *19. századi egyetemes történet 1789-1890*. Szerk. Vadász Sándor. Korona Kiadó, Budapest 1998. 271-287.

6 P. Vilar: *Spanyolország története*. Gondolat, Budapest 1984. 150-151.

7 *20. századi egyetemes történet*. II. kötet, 1945-1995. 435-454.

8 Uo. 234.

9 *Die Freie Universität Bozen: Ein Rückblick*. 10. November 1998; Pressemitteilung-Communicato stampa: *Aufbau der Fakultät für Bildungswissenschaften der Freien Universität Bozen in Brixen; Das Studium an der Freien Universität Bozen*.

- [Berényi Dénes: Az erdélyi magánegyetem kérdéséhez](#)
- [Biró A. Zoltán: Romániai magyar magánegyetem, székelyföldi szemszögből](#)
- [Hollanda Dénes: Hozzászólás Tonk Sándor Romániai magyar magánegyetem című vitaindító írásához](#)
- [Horváth Sándor: Hozzászólás Tonk Sándor, a Sapientia Kuratóriuma elnökének tanulmányához](#)
- [Kerekes Jenő: Hozzászólás a romániai magyar egyetemi hálózat kiépítésének kérdéséhez](#)
- [Mester Béla: Mi\(ke\)t értünk ma az "egyetem" szón?](#)
- [Péli Gábor: Romániai magyar magánegyetem](#)
- [Péntek János: Elvek, tervek és realitások](#)
- [Pusztai Kálmán: Vélemény Tonk Sándor írásával kapcsolatban](#)
- [Somai József: Válaszúton a függőség vagy függetlenség felé](#)
- [Szabó Bálint György: Az erdélyi magyarok 21. századi felsőfokú oktatásának alapelveiről a Transylvania Trust Alapítvány értelmezésében](#)
- [Veress Károly: Egy egyetemkoncepció az illúzió és a valóság között](#)
- [Vofkori László: Hozzászólás az Erdélyi Magyar Magánegyetem ügyéhez](#)
- [Wanek Ferenc: Gondolatok a Romániai magyar magánegyetemről, Tonk Sándor vitaindító írása kapcsán](#)
- [Kurdi Krisztina - Ring Éva: Kisebbségi felsőoktatási modellek az Európai Unióban és az Erdélyi Magyar Magánegyetem](#)
- [Székely István: Értelmezési keret az erdélyi magyar egyetem kérdéséhez, különös tekintettel annak demográfiai összetevőire](#)
- [György Lajos: A magyar tudományosság és a magyar tanárképzés 1927. évi helyzete és jövő feladatai Erdélyben](#)
- [Tanulmányi bizottság Kolozsvárott](#)
- [A Sapientia Alapítvány Kuratóriumának Nyilatkozata az Erdélyi Magyar Magánegyetem létrehozásáról](#)
- [A Sapientia Alapítvány pályázati felhívása](#)
- [A kolozsvári székelyű Sapientia Alapítvány Kuratóriumának közleménye](#)
- [Vetési László: Szórványstratégia - nemzetstratégia](#)
- [Dan Oprescu: A nemzeti kisebbségek 1999-ben](#)

- Győri Szabó Róbert: A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Lengyelországban
- Baranyi László: Magyar rádiós közszolgálat Romániában
- Kósa András László: Új biztonságpolitika az Európai Unióban. Meghatározó lesz-e a Nyugat-európai Unió?
- Mester Béla: Kisebbségi identitás a hálózottság korában
- Zakota Zoltán: Centralizáció és provizorátus
- Gerencsér Balázs - Juhász Albin: A kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón
- Hunyadi Attila: Romániai magyar gazdaságpolitika 1918-1940
- Zsigmond Csilla Dalma: Ökológiai katasztrófa vagy véletlen baleset? A ciánszennyeződés romániai sajtóvisszhangja
- A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1988 (folytatás)
- A magyar politikatudomány válogatott bibliográfiája 1999. harmadik negyedév

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék